

Andrej Rahten

Poleti je izšla njegova monografija Po razpadu skupne države, ki obravnava leta 1918–1920, od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita. Za Slovence usoden čas postavi v mednarodni in diplomatski kontekst. Je znanstveni svetnik na ZRC SAZU, piše o politični in diplomatski zgodovini Slovencev v habsburški monarhiji, ob akademski ima tudi politično kariero, v času prejšnje Janševe vlade je bil veleposlanik na Dunaju.

Avstrijci so bili drugje v defenzivi, do Slovencev pa so imeli moč

Tekst

Saša Vidmajer

Foto

Jože Suhadolnik

“

Vaša knjiga podrobno predstavlja dveletno obdobje po razpadu avstro-ogrske monarhije, v ospredju so slovensko-avstrijski odnosi, umeščate jih v mednarodno perspektivo. Sto let je najbrž distanca, ko se lahko tudi na koroški plebiscit ozremo manj obremenjeno, ga postavimo v širši kontekst?

Odkar se ukvarjam s to problematiko, zagovarjam tezo, da je koroški plebiscit 10. oktobra 1920 neke vrste finale daljšega dogajanja, ki ima globoke korenine že v habsburški monarhiji v njenih zadnjih desetletjih in ki seveda doživi dodaten pospešek po mariborskem prevratu jeseni 1918. V teh dveh letih se dogaja zgodba na več nivojih. Najbolj poznamo boj za razmejitev na Koroškem, druga raven, ki jo sam postavljam v ospredje, pa je diplomatska. Segajo od Pariza do posameznih prestolnic, ki so vpletene, od Dunaja do Beograda.

Nisem želel pisati samo o pariški mirovni konferenci, pomembno se mi je zdelo izpostaviti v mednarodnem kontekstu tudi vprašanje navezave odnosov med Dunajem in Ljubljano po razpadu skupne države. Država SHS, ki nastane na ruševinah monarhije, ni v skladu z mednarodnopravnimi kriteriji priznana država. Ampak to ne pomeni, da slovenski državniki takrat niso imeli diplomatskih ambicij, še zlasti v odnosu do Dunaja. In obratno, tudi nova avstrijska republika, ki nastane sredi novembra 1918, ima prav tako širše diplomatske ambicije, v začetni fazi želi večino problemov reševati direktno z Ljubljano. Ko človek bere diplomatske vire – ki sem jih nabral tako v Arhivu Republike Slovenije kot v Avstrijskem državnem ter Koroškem deželnem arhivu –, ima občutek, da je vsaj v začetku okno priložnosti, da se še pred pariško mirovno konferenco pride do določenih rešitev, tudi glede razmejitve. Najbolj znan poskus je ljubljanska konferenca decembra 1918. Tok dogodkov je potem šel v drugo smer, namesto direktnih diplomatskih bilateralnih pogovorov, ki bi pripeljali do rezultata, imamo zelo hitro na eni strani vojaško konfrontacijo, na drugi strani pa se vedno več diplomatske materije prelaga na odločitve v Parizu.

Črpali ste iz diplomatske korespondence, česar zgodovinarji običajno ne počnejo, ta pomembni vir informacij je ponavadi spregledan. Kaj je bilo razbrati iz zaupnih depeš, česar v običajnem gradivu ni?

Kar nekaj točk je, ki jih v splošnih pregledih dogajanj ne najdemo, osredotočil sem se na manj znane ali sploh neznane vidike. Tipičen primer je vprašanje, kdo bo zastopal interese nove slovenske politike po prevratu v Avstriji. Kup zanimivih diplomatskih komunikacij kaže, kako je slovenska politika živela v prepričanju, da se bo lahko na enakovredni osnovi pogajala tudi glede razmejitve in drugih nasledstvenih vprašanj direktno z Dunajem. Drugi vidik sega v čas pariške

mirovne konference, ko se do maja 1919 vendarle izkaže, da bo vsaj na Koroškem slovenska politika soočena s plebiscitom, ki ga ni želela, medtem ko na Primorskem ne bo plebiscita, ki ga je želela. V tistem obdobju me je zanimalo, kakšni so bili stiki slovenske politike, ko je že bila del širšega jugoslovanskega diplomatskega sistema, z nekdanjo prestolnico.

Prišel sem do zanimivih podatkov o tako imenovanem kompromisu, ki je bil v zraku vse od senžermenske pogodbe dalje in ga ponavadi v zgodovinske pisane zelo na hitro odpravimo z Rennerjevo dravsko linijo. Odkril sem, da ima zgodba veliko drugih razsežnosti in sploh ne gre za kompromisni predlog Rennerja, ampak za pobudo iz slovenskih krogov; natančneje, takratnega mandatarja za sestavo slovenske vlade Gregorja Žerjava, liberalca, ki je sicer veljal, če berete avstrijske depeše, za nacionalnega fanatika, glede vprašanja izvajanja senžermenske pogodbe pa je želel vzpostaviti direktne kontakte z Dunajem. Zato pošlje svojega odposlanca na avstrijsko zunanje ministrstvo in poskuša »rešiti« koroški problem brez vmešavanja velesil. Ta kompromisna pobuda se mi je zdela nekaj, kar ob stoti obletnici sodi vendarle med teme, ki jih je treba dodatno obdelati.

Poleti je minilo sto let od uveljavitve senžermenske mirovne pogodbe iz leta 1919, ki je določila obseg in ureditev Avstrije. Na konferenci je obstajala velika nenaklonjenost do poraženke, Avstrija je bila dobesedno v karanteni, pišete. In vendar je njen izplen scela vzeto dober. Odkod tolikšna naklonjenost Avstriji?

To je eno od vprašanj, ki sem jih izpostavil. Moramo ločiti dve obdobji: prvo, neposredno po začetku pariške mirovne konference, ko vidimo, da velesile najdejo več poslušnosti za jugo-

slovanske zahteve. Potem pa se postopno prebujajo drugačna politika pri velesilah, izjema je Francija, ki želi Avstriji vendarle pomagati, da se obdrži v čim večjem obsegu in prepreči tendence takratne avstrijske politike, in to velja tako za socialdemokrate kot za nemške nacionalce, ki se nagiba k anšlusu. Torej, treba je nevtralizirati težnje, da se Avstrija priključi Nemčiji, ki je glavni objekt kaznovanja v versajskem sistemu, in potem tej isti Avstriji omogočiti, da kot država ne samo preživi, ampak se tudi razvija naprej. Smola, ki jo ima takrat slovenska politika, je v tem, da so velesile Avstriji pripravljene pomagati na nekaterih za njih manj pomembnih diplomatskih frontah, na glavnih pa ji seveda ne dovolijo, da bi izpolnila svoje zahteve. Seveda govorim o Južni Tirolski, ki brez vsakih debat pristane v Italiji, in o sudetskih Nemcih, ki prav tako brez večjih zapletov pristanejo v Češkoslovaški.

Habsburžani so bili najbolj dolgotrajna monarhija na celine, in to zaradi stabilnosti. Je to razlog, da so se velesile vedle, kot so se?

Zdi se, da bolj ko se odmika začetek mirovne konference, bolj narašča tendenca, da je treba Avstriji pomagati s kompenzacijami, tudi ozemeljskimi, in kot najbolj priročna se pokaže Koroška. Ne moremo pa reči, da je to splošna tendenca vseh pogajalcev velesil ali da gre celo za neko zaroto velesil. Jugoslovanska diplomacija – ker Slovenci so bili v Parizu del jugoslovanske delegacije s pooblaščenim delegatom Ivanom Žolgerjem – ima na drugi strani italijansko diplomacijo, ki je od vsega začetka velik odvetnik Avstrije. Seveda potem ko dobi tisto, kar želi na Južnem Tirolskem in tudi v Kanalski dolini, ki ju dobijo Italijani brez plebiscita. Na vseh drugih diplomatskih frontah italijanska diplomacija podpira avstrijske zah-

“ Če so Avstriji drugje v defenzivi in morajo prenesti izgubo Južne Tirolske, Sudetov, pa se v odnosu do Slovencev kaže, da imajo še moč – in ne samo to, da imajo tudi podporo pri odločujočih velesilah.

zakaj ne bi ameriška diplomacija posredovala in s *fact-finding mission* obiskala sporne kraje, ugotovila dejansko stanje na terenu.

Če bi bila takrat slovenska politika dovolj zrela, če bi imela za seboj neko izkušnjo, pri kateri bi bila bolj pozorna na tovrstne diplomatske manevre, bi se verjetno sploh ne želela pogovarjati o tem predlogu. Še zlasti ne, ker je jugoslovansko ozemlje sodilo pod francosko vojaško poveljstvo, poseganje Američanov je bilo že s tega vidika sporno. Ampak slovenska ekipa je ocenila, da ameriški pobudi ne more reči ne. In podpisnik arbitražne odločitve na slovenski strani je France Grafenauer, znameniti državnozbornski poslanec iz predvojnega časa. Podpiše usodno arbitražo, ki se kasneje izrodi v nekaj čisto drugega, izkaže se, da je Miles peljal svojo pobudo z določenimi simpatijami, ki se jih ne da skriti. Če berete njegovo korespondenco, je povsem jasno, da je na strani Avstrije, in tudi njegovo poizvedovanje po Koroškem, metodološko gledano, ne zdrži objektivnih kriterijev. Če se komisija večinoma ukvarja z urbanimi središči, v odročne kraje pa ne gre, je jasno, kakšna bo odločitev.

Katera stališča so najbolj škodovala slovenskim interesom? Ko gre za Koroško, je bil največji problem predsednik Wilson, akter na pariški mirovni konferenci, zanj je bila edina opcija plebiscit, kajne?

Bil je glavna zvezda, dobesedno obsipajo ga s cvetjem, ko se pojavi v Parizu, njegova beseda je ključna. Dejstvo je, da Američani z vstopom v prvo svetovno vojno odločilno pripomorejo k zmagi antante in Wilson nastopi s kredibilnostjo človeka, ki je že med vojno s 14 točkami razmišljal o povojni ureditvi in poskušal ustvariti načela za pravičnejši novi mednarodni red. Njegova država je z vojaško silo in gospodarsko pomočjo odločilno pomagala k zmagi, s tem kapitalom je pogajalska moč Wilsona izjemna. Pri vprašanju Koroške pa je zelo trmast. Čeprav ima v ekipi tudi svetovalce, bolj naklonjene slovenskim narodnim zahtevam, se odloči, da bo vztrajal pri Milesovem poročilu, ki postavi kot naravno mejo Karavanke. Treba je vedeti še eno stvar: Milesovo poročilo opredeljuje Karavanke kot naravno mejo in predlaga, da mora Koroška severno od Karavank pripasti Avstriji brez plebiscita. Tudi Wilson v začetku tako razmišlja. Zaradi pritiska jugoslovanske diplomacije, ki ima takrat izjemno podporo pri Francozih, mora le nekoliko popustiti. Jugoslaviji sta dani dve koncesiji: prva, da je sploh plebiscit razpisan, kar je sicer ironija, kajti tisti slovenski politiki, ki so poznali razmere na Koroškem, so se ga bali in bi naredili vse, da ga ne bi bilo. Z vidika Američanov in velesil pa je to koncesija Slovincem, češ, saj se boste lahko sami svobodno odločali, kje boste živeli. Druga koncesija, v katero je bil Wilson pripravljen privoliti, je razdelitev prvotno celovitega plebiscitnega območja na dve coni. Z vidika takratnih pogajalcev je vendarle prišlo do nekaterih odstopanj. Ampak če jugoslovanska stran že vnaprej ve, prek slovenskih politikov, ki poznajo situacijo na terenu, da je plebiscit izjemno težko dobiti, je logično, zakaj je do konca vztrajala, da ga ne sme biti v senžermenski mirovni pogodbi.

In avdienta pri Wilsonu?

Je dokaz diplomatske spretnosti Ivana Švegla, kajti kot nekdanji avstro-ogrski konzul v ZDA in Kanadi je imel izjemne povezave, poznal je večino ljudi v Wilsonovi ekipi, poznal je tudi ameriške diplomatske metode. To, da je bila slovenska stran – ker ni bila jugoslovanska delegacija, ampak slovenska deputacija – pri Wilsonu, je izjemen dosežek. Ampak takrat, v začetku junija 1919, so odločitve že padle. Wilson si sicer vzame čas za polurno avdienco, Slovence poslušajo, morda ga precej ganejo njihove besede, kot je kasneje razlagal, a od plebiscita ne odstopa. Čeprav mu Slovenci hočejo dopovedati, da je Koroška poseben primer zaradi več desetletij germanizacije, se ne da prepričati.

Zanimivo, če Wilson na Koroškem vztraja pri plebiscitu, pa na drugi strani prepriča italijanske nakane, da bi jeseniški trikotnik ne prišel v Jugoslavijo. To je zelo pomembna odločitev, pri kateri se direktno konfrontira z italijansko diplomacijo, češ, o Gorenjski pa ne bomo odločali, ker je to etnično nesporno slovensko ozemlje. Drugi pomemben mejni sektor je morebitni plebiscit za Maribor, malo znano je, da je tudi tam grozil plebiscit, forsirala ga je italijanska diplomacija. Če bi prišlo do plebiscita za Maribor in okolico, bi bil ta izveden, vsaj po dokumentih, ki sem jih našel v arhivih, v istem času in po istih pravilih kot koroški. Predstavljajte si slovensko politiko, ki se mora soočiti na dveh plebiscitnih frontah sočasno, se na obeh boriti za razmejitev. Ena od glavnih poant v knjigi je, da bi lahko bilo za jugoslovansko stran odločanje v Parizu še veliko bolj negativno. Če bi se uresničil najbolj temen scenarij, bi lahko ostala Jugoslavija tako brez jeseniškega trikotnika in Maribora kot južne Koroške. Če damo na tehtnico, lahko kljub vsemu ugotovimo, da senžermenska pogodba za Slovence ni bila katastrofa, ampak sad kompromisnega dogajanja, ki pa se ni v celoti izšlo po željah Slovencev.

Propagandni prijemi Avstrije pred koroškim plebiscitom so bili zelo spretni, vključno z obljubami, ki jih ni izpolnila; in tudi nemška vlada v Berlinu je namenila veliko vsoto v propagandne namene. Na jugoslovanskem plebiscitnem območju pa je propaganda bila v rokah generala Maistra?

V knjigi sem se dotaknil tudi manj znanih plati Maistrovega delovanja, čeprav izhajam najprej iz opisa njegovih zaslug v boju za Maribor, kjer je s svojo drzno akcijo postavil čisto novo razmerje sil. Maistra pošljejo na Koroško, ker ima imidž nepremagljivosti iz mariborske zgodbe, ker poseduje poudarjeno samozavest, ki je takrat Slovincem manjkala. Ko je sprejeta odločitev za plebiscit, je psihologija slovenskih politikov precej drugačna kot novembra 1918, ko so polni samozavesti in velikih ambicij.

S čim se je prelomilo?

Prelom se je zgodil na dveh poljih. Eno je dejstvo, da spomladi 1919 koroški brambrovci s svojo ofenzivo spravijo Slovence v vojaškem smislu v obupen položaj. Malo se ve, da začnejo tedaj ogrožati celo slovensko Štajersko. Še večji vpliv pa je imelo razočaranje nad ravnanjem velesil na pariški mirovni konferenci, ko se izkaže, da Slovencev – čeprav so del Kraljevine SHS, ki ima avreolo povečane Kraljevine Srbije kot velike zma-

“ V začetku pariške mirovne konference velesile najdejo več poslušalca za jugoslovanske zahteve. Postopno se prebujajo drugačna politika. Narašča tendenca, da je treba Avstriji pomagati s kompenzacijami, tudi ozemeljskimi. Kot najbolj priročna se pokaže Koroška.

govalke in zaveznice med prvo svetovno vojno – ne jemljejo kot enakopravnih zmagovalcev. To se najbolj boleče vidi pri konkretnih vprašanih razmejitvah z Avstriji. Dvojno razočaranje, na vojaškem in na diplomatskem polju, spravi Slovence v težko situacijo. Pripravljeni so se pogovarjati o minimalnih kompromisih, kar si prej sploh ni bilo mogoče predstavljati.

S tega vidika je Maistrov odhod na Koroško želja, da se njegov začetni zanos iz mariborske zgodbe prenese na Koroško. Izjemno se angažira, ustanovi Narodni svet, ki ima v rokah propagando in usmerja delovanje na terenu, poleg njega pa nosi velik del odgovornosti tudi Janko Brejc, predsednik deželne vlade za Slovenijo in nekdanji voditelj koroških Slovencev. Toda če so se velika disciplina, ambicioznost in odločnost, kot lastnosti, značilne za Maistrovo nastopanje, v Mariboru izkazale za uspešne, se na Koroškem niso.

Zakaj je tako, je treba seči desetletja nazaj, ko se pri koroških Slovincih vidi, da je njihova miselnost v politiki drugačna kot na spodnjem Štajerskem. To je posledica dominacije nemških nacionalcev, ki je trajala desetletja, in ko pride Maister na Koroško, se tudi nekaj slovenskih narodnjakov kar ustraši njegove odločnosti. Gledajo naprej, razmišljajo, kaj pa, če vendarle plebiscit ne uspe in se bomo znašli v situaciji ostrih delitev, celo sovražnosti. Tudi če damo na stran nekatere cinične pripombe članov medzavezniške plebiscitne komisije, da bi bilo Maistru treba postaviti spomenik, seveda s strani Avstrijcev, je treba reči, da je Maister na Koroškem s svojim vojaškim pristopom odigral nekaj napačnih potez. A tudi koroška vladna, v bistvu spretno prikrita nemškonalna propaganda je izjemno spretno krmarila in manipulirala s čustvi koroškega prebivalstva.

Propagirala je v slovenščini.

Tako je, striktno dvojezično. Če imate na slovenski strani razglednice, kjer se obračunava s t. i. nemčurji in Nemcem prijaznimi Slovenci, češ, vi ste izdajalci, z vami bomo že obračunali, je na drugi strani čisto drugačen pristop. Koroška avstrijska propaganda je zelo vključujoča, ne grozi z maščevanjem, želi vključiti vse pod koroško deželno zastavo; in celo, kot ste sami omenili, tik pred koncem kampanje da svečane obljube na ravni deželnega zbora, ki mogoče še zadnje dvomljivce prepričajo. Realnost po plebiscitu je bila diametralno nasprotna temu, kar je koroška vladna stran obljubljala.

V knjigi veliko govorite o ravnanju velesil, ki je pristransko.

Absolutno. Če berete zapisnike medzavezniške plebiscitne komisije, je povsem jasno, da je teza o uravnoveženosti komisije mit. Mednarodno okolje je bilo v času plebiscitne kampanje Slovincem še manj naklonjeno kot prej, to je očitno. Večkrat v publicistiki naletimo na zelo poenostavljen pogled na medzavezniško komisijo, ki je sestavljena iz britanskih, italijanskih in francoskih diplomatov, plus predstavnikov Jugoslavije in Avstrije. Stereotipno je razporeditev takšna: Britanec Sydney Capel Peck kot nevtralen, Italijan princ Livio Borghese je tako ali tako samoumevno na avstrijski strani in Francoz grof Charles Chambrun, ki naj bi bil na strani Ju- ▶

teve: na koroški in štajerski fronti, podpira tudi Madžare glede Prekmurja. Cilj Italije je čim bolj ohromiti novonastalo jugoslovansko državo in Slovenci so med tistimi, ki jih ozemeljsko najbolj prikrajšajo. Ko pa gre za Koroško, ima pri plebiscitu ključno vlogo ameriška diplomacija, znana je komisija podpolkovnika Milesa.

Zapišete, da je bila njegova misija usodna.

Ja, dobesedno usodna. Že odločitev, da pride do komisije – bila je neke vrste arbitražna, če to prevedemo v sodobni jezik –, je bila sprejeta v izjemno sumljivih diplomatskih okoliščinah. Namreč na pogajanjih v Gradcu, kamor je prišla slovenska pogajalska ekipa nepripravljena in ne vedoč, kaj jo čaka, na drugi strani pa Avstrijce že takrat predstavlja nekdanji avstro-ogrski častnik, kapetan fregate Albert Peter-Pirkham. V tej situaciji, ko se v Gradcu pogajajo, kako ustaviti sovražnosti na Koroškem, vstopijo v igro Američani. Bolje rečeno, na lastno pest stopi v igro Miles, ki je del širše ameriške misije na Dunaju pod vodstvom Archibalda Caryja Coolidgea, takrat širše znanega zgodovinarja, enega največjih ekspertov za zgodovino habsburške monarhije. Namreč na pogajanjih v Gradcu, kamor je prišla slovenska pogajalska ekipa nepripravljena in ne vedoč, kaj jo čaka, na drugi strani pa Avstrijce že takrat predstavlja nekdanji avstro-ogrski častnik, kapetan fregate Albert Peter-Pirkham. V tej situaciji, ko se v Gradcu pogajajo, kako ustaviti sovražnosti na Koroškem, vstopijo v igro Američani. Bolje rečeno, na lastno pest stopi v igro Miles, ki je del širše ameriške misije na Dunaju pod vodstvom Archibalda Caryja Coolidgea, takrat širše znanega zgodovinarja, enega največjih ekspertov za zgodovino habsburške monarhije. Miles nastopi z na prvi pogled izjemno plemenito gesto. Pravi: ne morem več gledati, kako se na Koroškem pripravlja spopad med nekdanjimi sodržavljani, celo neke vrste državljanska vojna;

“ Pri plebiscitu ima ključno vlogo ameriška diplomacija, Milesova komisija je usodna. Bila je arbitražna, če jo prevedemo v sodobni jezik, in sprejeta v sumljivih diplomatskih okoliščinah. Če bi bila takrat slovenska politika dovolj zrela, bi se sploh ne želela pogovarjati. A je ocenila, da ameriški pobudi ne more reči ne.

goslavije brezpogojno. Raziskave, ki sem jih opravil, kažejo, da ta ocena ne drži in je bila sestava komisije izrazito v škodo slovenskim narodnim zahtevam.

Kaj pa napake na jugoslovanski strani? Jugoslovanska delegacija je bila v ključnih dneh pred koroškim glasovanjem brez vodje?

Jugoslovansko sekcijo je vodil najprej Jovan Cvijić, znameniti srbski profesor, nato pa diplomat Jovan Jovanović, mimogrede, zadnji poslanik Kraljevine Srbije na Dunaju pred prvo svetovno vojno. Izbira Cvijića naj bi zaradi njegovega ugleda mednarodno priznanega profesorja, povrhu še predstavnika države zmagovalke, delovala blagodejno. A ni bil diplomat in med plebiscitno kampanjo je bil že precej utrujen, pred tem je imel pomembno funkcijo že kot šef etnografske sekcije v Parizu. Položaj sprejme z rezervo, v času zasedanja s svojim nastopom ne prodre. Ob koncu še zbolji in mora dva tedna pred plebiscitom v toplice, njegov vloga prevzame Jovanović, ki pa vse skupaj jemlje kot rutino. V jugoslovanski sekciji komisije je tudi precej Slovencev, ki pa so zgolj podporno osebje, nimajo diplomatskih funkcij, ne morejo sami nič odločati. Kadrovska politika slovenske strani je bila sicer prepuščena njej sami, a kadrovski bazen je bil omejen, izbire so bile pogojene večkrat tudi z notranjepolitičnimi referencami. Spet izpostavljam Ivana Šveгла, ki je bil idealen kandidat za številne funkcije, pa so ga nekako spregledali.

Navajate dolg citat voditelja koroških Slovencev Brejca o mentaliteti koroškega Slovenca: nima samozavesti, Nemca pojmuje za gospodarja. Koliko utemeljena je ocena, ko vendar opazamo koroško trdoživost, odpor, ki ga gojijo in traja do danes, in to ob vsem, kar Avstrija počne in ni izpolnila obveznosti do manjšine?

Brejc je prava oseba, ko gre za oceno miselnosti koroških Slovencev, kajti on je bil gorenjski odvetnik, ki se je leta 1903 preselil na Koroško in tam s kranjskimi političnimi metodami, ki so bile odločnejše, agresivnejše, razburkal politično sceno. Koroška nemška nacionalna politika ni pričakovala, da se bo pojavil nekdo, ki bo nastopal tako odločno, vajena je bila na drugačno nastopanje slovenskih politikov. A Brejc, kot odvetnik in politik, recimo pride na sodišče in zahteva, da se uporablja striktno slovenski jezik, kar takrat povzroči veliko zgražanje med nemškimi nacionalci. Postopno se okrepi tudi slovenska politična moč v deželi. Na predvečer prve svetovne vojne se kljub dominaciji nemških nacionalcev v politiki vendarle vzpostavita dve konkurenčni družbeni eliti.

Nastane položaj, če parafraziram vašo tezo iz prejšnje Sobotne priloge, ko Slovenci niso več samo kmetje, ampak postanejo tudi prek izobraženke elite zelo resna konkurenca nemško nacionalni dominaciji. Ta ima še vedno v rokah večino vzvodov, tako ko gre za kadrovsko politiko v upravi, šolstvu, na sodiščih kot za gospodarsko moč na podeželju, pa vendar se vzpostavi konkurenčna struktura na številnih področjih, političnem in gospodarskem, da ne govorimo o kulturni dejavnosti, ki je bila itak vedno zaščitni znak koroških Slovencev. Miselnost koroških Slovencev se začne počasi spreminjati s

tem, ko imajo oporo v novi slovenski politični eliti, samozavest se povečuje, kar se vidi tudi na volitvah. Plebiscit pa ima za posledico dvoje: v kampanji se izredno zaostrijo že tako ali tako zaostrena razmerja med obema elitama, svoje pripomore že pred tem preganjanje koroške slovenske elite med samo prvo svetovno vojno, ko se uveljavi vojni absolutizem, ki poruši še zadnje mostove sožitja.

Rdeča nit vaše knjige so poleg geografskih mej tudi politični spori. Pravzaprav začnete s tem, da je bila poseben problem slovensko-nemških razmerij v monarhiji vedno Koroška. Že v stari Avstriji so Slovenci težko uveljavljali svoje pravice, ne glede na deklarativno enakopravnost narodov. Že takrat so teze, da so Slovenci tako ali tako zadovoljni, če jih v državnem zboru zastopajo Nemci – na teh je temeljila t. i. vindišarska teorija, ali ne?

Res je, s tem da v sami plebiscitni kampanji ta ni prezentna. Avstrijski propagandisti delujejo zelo konciliantno, ko gre za pritegnitev tudi slovensko narodno mislečih v njihov voz. Če sva malo prej ugotovila, da je bila tradicionalna koroška družbena hierarhija, ko so slovenski narodni sloji omejeni na kmetijsko podeželje, podrejeni nemško-nemški meščanski eliti, na predvečer prve svetovne vojne ogrožena, so s plebiscitom uspehi slovenske politike izničeni. Po plebiscitu v zanosu triumfalizma nemško nacionalni vladni krogi, v začetku tudi ob podpori socialdemokratov, enostavno obglavijo slovensko družbeno elito. To se kaže s prestavitvami in izgoni duhovnikov, preganjanjem učiteljskega kadra in ponovno vzpostavitev gospodarske dominacije na podeželju, kjer se prek kmečke zveze – kjer ima glavno besedo Vincenz Schumy, nekoč narodno čuteči Slovenec, ki potem postane eden glavnih nemško-nemških propagandistov – vzpostavi tudi na tem polju ponovno stara gospodarska odvisnost. Tako se spet vzpostavi nemško-nemška dominacija, v veliki meri celo večja, kot je bila prej.

Govorite o maščevanju zmagovalcev?

Absolutno. Položaj slovenskega narodnozavednega telesa, namerno uporabljam ta izraz, je

“ Koroška vladna, v bistvu spretno prikrita nemško-nemška propaganda je izjemno spretno krmarila in manipulirala s čustvi koroškega prebivalstva. Maister, ki ga pošljejo na Koroško, ker ima imidž nepremagljivosti iz mariborske zgodbe, pa je s svojim vojaškim pristopom odigral nekaj napačnih potez.

ni usahnila. Če so Avstrijci drugje v defenzivi in morajo prenesti izgubo Južne Tirolske, Sudetov, pa se v odnosu do Slovencev kaže, da imajo še moč – in ne samo to, da imajo tudi podporo pri odločujočih velesilah. Zato je slovenska tragedija v tem, in lahko govorimo o tragediji, da zavzemajo geostrateško tako pomemben prostor, da jim ga velesile enostavno ne pustijo obdržati v okviru jugoslovanske države.

Omenjate želje po revizionizmu, ki so sledile senžermenski pogodbi in jih je razbrati iz takratnih zapisov diplomatov. Bi bilo danes, ko je toliko revizionizma po Evropi, možno to vprašanje spet načeti?

Lahko povem, kar vem iz izkušenj, ki sem jih imel kot diplomat in kot zgodovinar, ko sem se udeleževal konferenc z avstrijskimi kolegi in smo razmišljali o teh stvareh. V knjigi izpostavljam revizionistične pobude neposredno po senžermenski pogodbi, bile so na obeh straneh. Skozi desetletja pa se avstrijska politika, in kot njena izvrševalka tudi diplomacija, sprijazni s stvarnostjo. V avstrijski terminologiji senžermenska pogodba ni mirovna pogodba, je državna pogodba, kajti šele s senžermensko pogodbo postane nova avstrijska republika mednarodno priznana. Torej za Avstrijo nima samo razmejitvenih razsežnosti, ampak tudi državotvorni značaj. Tega se moramo zavedati, če hočemo razumeti, zakaj se kasneje v desetletjih vzpostavi avstrijska doktrina, tako v pravni kot zgodovinski stroki, ki priznava velik pomen senžermenske pogodbe.

Avstrija pa ne gleda enako na avstrijsko državno pogodbo. Ampak za konec me zanima vaš pogled na koroški plebiscit s stoletne distance, onkraj tega, kaj je kdo dobil, izgubil.

Dozorelo je prepričanje, da poudarjeni triumfalizem, ki smo mu bili priča v prvih desetletjih po plebiscitu, nima več svojega mesta, v uradni avstrijski politiki ga tudi letos ni opaziti. Druga ugotovitev je, da moramo imeti pred očmi celoten stoletni spekter dogodkov, ne moremo biti fokusirani samo na plebiscit. Tudi versajski sistem je danes presežen. Omenili ste avstrijsko državno pogodbo, od tega vprašanja ne bežim, čeprav se glede tega, kolikor berem, ne strinjava. Tudi sam menim, da je ADP ključni pravni temelj, kar zadeva zaščito slovenske manjšine na Koroškem in Štajerskem. Ostajam pa skeptičen do potrebe po formalni notifikaciji nasledstva, ki ji avstrijska diplomacija nasprotuje že od ministra Mocka dalje, čeprav zaščitniški vlogi Slovenije nikoli ni oporekala. Ko sem bil veleposlanik na Dunaju, je bil moj kolega češki veleposlanik Jan Sechter, tisti diplomat, ki je vodil postopek za notifikacijo pri ruskem depozitarju. Želel sem slišati češko stran zgodbe. Dobil sem odgovor, da je Češka z noto pri depozitarju res notificirala nasledstvo, vendar je po tem aktu Avstrija poslala svojo noto na vse podpisnice, v kateri je izrecno zanikala pravico Češke do nasledstva. Reakcije velesil pa ni bilo. Zato se vprašam, kaj bi se zgodilo, če bi Slovenija pristopila na podoben način. Ne strinjam se s tistimi, ki menijo, da takšna poteza ne bi poslabšala dobrih medsosedskih odnosov zadnjih desetletij.